

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง ขุนช้าง - ขุนแผน อย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว ผู้เขียนขอสรุปว่าวรรณคดีเรื่องนี้ไม่เพียงแต่จะดีในด้านสำนวนกลอนเสภาและเนื้อหาที่สนุกสนานเร้าใจเท่านั้น แต่ ขุนช้าง - ขุนแผน ใ้คนนึกเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้อย่างละเอียดด้วย ช่วยให้ผู้อ่านได้ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงประกอบการศึกษาในแง่สังคมวิทยาได้เป็นอย่างดี เพราะวรรณคดีเรื่องนี้พรรณนาเกี่ยวกับระบบสถาบันสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ไว้อย่างชัดเจน เช่น การสมรส, การศึกษา, ศาลและการพิจารณาคดี, ประเพณี, ความเชื่อ, อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อบทบาทและพฤติกรรมของคนในยุคนั้น ฯลฯ เป็นต้น

ระบบการสมรสประกอบด้วยระบบย่อยสองส่วน คือ ระบบแต่งงานและระบบครอบครัว การสมรสหรือการแต่งงานในสมัยรัตนโกสินทร์จัดเป็น 6 ขั้นตอนคือ 1. การเลือกคู่ ชายหญิงจะผูกสมัครรักรักใคร่ได้เสียกันมักมีอายุอยู่ในวัยรุ่น ชายอายุ 15 หญิง 13 ปีขึ้นไป เพราะเป็นช่วงที่ผ่านพ้นการโกนจุกแล้ว แต่จะดำเนินไปถึงขั้นที่ 2 คือสู่ขอ และขั้นที่ 3 การหมั้นหมายได้ต้องได้รับความยินยอมเห็นดีเห็นชอบของบิดามารดาหรือผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายเสียก่อน ต่อไปจึงจะถึงขั้นที่ 4 คือ การแต่งงาน ในกรณีนี้ฝ่ายชายต้องให้สินสอด ซิ่นหมาก และปลุกเรื่อนหอให้ฝ่ายหญิงตามที่บิดามารดาฝ่ายหญิงเรียกร้อง พิธีแต่งงานเน้นพิธีพุทธ คือพระสงฆ์เป็นประธานในพิธี ทำหน้าที่สวมมงคลให้คู่บ่าวสาว และชักนำพระพุทธรูปมาให้ในเย็นวันฤกษ์ดี เช้าวันรุ่งขึ้นเป็นพิธีขึ้นเรือนหอให้บ่าวสาวทำบุญตักบาตรร่วมขันข้าวเดียวกัน เมื่อเสร็จพิธีแต่งงานแล้วเจ้าบ่าวต้องนอนเฝ้าหอสามวัน หลังจากนั้นมารดาฝ่ายหญิงจะนำลูกสาวมาส่งตัวให้ในคืนวันที่สาม เมื่ออยู่กับกันที่เรือนหอเป็นเวลาพอสมควร สามีจะพาภรรยากลับไปอยู่บ้านของตน หรือไปอาศัยอยู่กับบิดามารดาของฝ่ายชาย การสมรสแบบนี้เรียกว่า "อวาทมงคล" นับเป็นพิธีการขั้นที่ 5 คือ มีการตั้งที่อยู่อาศัยแบบบ้านส่วนตัว neolocal residence หรือบ้านฝ่ายชาย partrilocal residence เมื่อคู่สมรสมีทายาทเพศชายหรือเพศหญิงแล้ว จะเป็นการขั้นที่ 6 เกิดเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์

ในด้านการศึกษ เป็นการศึกษาแบบโบราณ คือเมื่อเด็กชายมีอายุประมาณเจ็ดหรือแปดขวบ บิดามารดาจะนำไปฝากพระที่วัด ให้เป็นลูกศิษย์วัดหรือบวชเณรแล้วแต่เกณฑ์อายุ เพราะฉะนั้น การศึกษาแบบโบราณจึงอาศัยวัดเป็นโรงเรียน พระสงฆ์เป็นครู มีสมภารเจ้าวัดเป็นครูใหญ่ ใช้ หอฉันเป็นห้องเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอนคือกระดานไม้กับดินสอพองปั้น การลงโทษเป็นการ เชี่ยนค้ำยไม้เรียวหรือหยิก การเรียนในชั้นต้นให้หัดอ่าน สะกศคำ เขียนและท่องจำภาษาไทย ต่อไปจึงเรียนภาษาเขมร บาลี และแปลพระธรรมวินัยจนแตกฉาน จึงจะเรียนในชั้นอุดมศึกษา คือ วรรณคดีชั้นสูง ไสยศาสตร์ และตำราพิชัยสงคราม ทั้งนี้ไม่กำหนดเวลาวินิจฉัยจะเรียนนานเท่าไร ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของผู้เรียน สมองดีจำได้เร็วก็เรียนเร็ว เพราะฉะนั้นหลายแก้วจึงเรียนสำเร็จตั้งแต่เป็นเณร บางครอบครัวอาจไม่ส่งลูกไปเรียนที่วัด แต่อาศัยผู้ใหญ่ในบ้านช่วยสอน หนังสือแทนครู เช่นหลายแก้วเรียนหนังสือวันก่อนบวช พออายุสิบห้าได้บวชเณรแล้ว จึงเรียนหนังสือชั้นกลางที่วัด คือเรียนภาษาเขมรและบาลี ต่อไปเป็นการเรียนชั้นสูงคือไสยศาสตร์และตำราพิชัยสงคราม ส่วนหลายงามหรือพระไวยเรียนกับยาโคบอาศัยตำราของพ่อเป็นแนว หลังจากนั้นก็ไปฝึกงานและเรียนรู้การทำราชการอยู่กับพระหมื่นศรี ขุนนางผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นนอกจากพระสงฆ์แล้ว บิดามารดาและเจ้านายขุนนางก็เป็นครูด้วย คำนึงในการศึกษาของเด็กชายก็คือมุ่งให้รับราชการ เป็นขุนนางหรือแม่ทัพนายกอง สำหรับการศึกษาสตรีเน้นทางด้านเกษตรศาสตร์ คือศึกษาค้นงานฝีมือ เช่น เย็บปักถักร้อย ทำอาหาร แกะสลัก ฯลฯ เป็นต้น ส่วนใหญ่มักเรียนรู้และฝึกหัดทำอยู่กับบ้านมีมารดาเป็นครูหรือเป็นแบบฉบับในการถ่ายทอดฝีมือ มีค่านิยมที่จะเป็นแม่บ้านที่ดีเท่านั้น แต่เด็กหญิงบางคนในครอบครัวผู้ดีหรือผู้มีอันจะกินมักมีโอกาสได้เรียนหนังสือจากบิดา พี่ชาย หรือมารดาที่รู้หนังสือ บางคนก็อาจถูกส่งไปเรียนหนังสือกับเจ้านายผู้หญิงในวังด้วย

ในด้านการศาลและการพิจารณาพิพากษาคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏว่าศาลอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นตุลาการพิพากษาคดีด้วยพระองค์เองที่ห้องพระโรง ถ้าบางคดีคือความอภัยพยานฝ่ายตน ต้องมีการนำสืบพยานเรียกว่า "เผชิญพยาน" แล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งขุนนางผู้ใหญ่ชั้นสูงคนหนึ่ง ประกอบด้วยตุลาการและคณะลูกขุนให้ดำเนินการไต่สวนดูความสอบพยานหลักฐาน และตัดสินคดีที่ศาลาฎีกาชั้นใน ถ้าตุลาการพิจารณาคดีไม่กระจ่างชัดจนเป็นที่พอใจทั้งสองฝ่าย ก็อาจจะพิจารณาคดีกันด้วยกาให้ดูความค้ำนำหรือดูไฟ อย่างไรก็ตามดูความฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายใดจะไม่เป็นผู้ผิดหรือถูกลงโทษ จนกว่าจะได้รับการพิจารณาคดีพร้อมกันในศาล ทั้งนี้เพราะผู้กล่าวหาอาจกลายเป็นผู้ต้องหาได้อีกฝ่ายหนึ่งผู้ความและอ้างพยานหลักฐานที่เชื่อถือได้ดีกว่า ดังเช่นครั้งขุนแผนผู้ความกับขุนช้าง และพระไวยฟ้องถึงว่าขุนช้างเคยคิดฆาตกรรม การพิจารณาคดีสมัยนั้นค่อนข้างจะให้อภิสิทธิ์แก่ชนชั้นขุนนาง เพราะกฎหมายจะลงโทษและปรับไหมชาวบ้านที่แพคดีขุนนางมากกว่า

ธรรมดา นอกจากนั้นคณะตุลาการก็เป็นขุนนางทุกคนด้วย

เรื่องของประเพณีนั้นเน้นทางกานประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น ประเพณีการเกิด การตาย หรือการทำศพ การทำขวัญ การโกนจุก ฯลฯ เป็นต้น ประเพณีเหล่านี้มีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ และเมื่อมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก็ได้ปรับความเชื่อทั้งสองแนวนี้จัดเป็นลัทธิพิธีต่างๆ เพื่อความเป็นมงคลและความสบายใจของตน เพราะฉะนั้นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในสมัยรัตนโกสินทร์จึงยังเน้นพิธีทางพุทธเป็นสำคัญ เช่น มีการทำบุญ เลี้ยงพระ ประพรมน้ำมนต์ มีพระสงฆ์เป็นประธานในพิธี ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนั้นก็มีการไหว้ผีสง่าบ้าง ได้แก่ การบนบานศาลกล่าวต่างๆ การจัดกระทงบัตรพลี การขับไล่ผี ฯลฯ สมัยนั้นถ้าจะมีพิธีพราหมณ์ก็ได้ในพระราชพิธีเท่านั้น หรืออาจจะเป็พิธีที่จัดโดยพวกขุนนางผู้ใหญ่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอิทธิพลของสถาบันกษัตริย์ที่ทำให้สังคมชาวบ้านทั่วไปไม่กล้าออกเลียนแบบ แต่ชนชั้นขุนนางก็ได้คัดแปลงมาใช้กับครอบครัวของตนบ้าง เพื่อความเป็นสิริมงคลหรือแสดงความยิ่งใหญ่ของตน

นอกจากประเพณีเกี่ยวกับชีวิตส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องพิธีกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว วัดในพระพุทธศาสนาก็เป็นศูนย์กลางของสังคมอีกแห่งหนึ่งด้วย เพราะเมื่อถึงเทศกาลต่างๆ เช่น ตรุษสงกรานต์ สารท เทศนามหาชาติ ฯลฯ ประชาชนจะไปชุมนุมทำบุญร่วมกันที่วัด เป็นโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะสนทนากันอย่างเปิดเผย หนุ่มทั้งที่เป็นฆราวาสและพระสงฆ์จะได้เห็นคุณสมบัติเด่นๆ ของหญิงที่ไปทำบุญที่วัด เช่น การแต่งกายถูกกาลเทศะหรือไม่ ฝีมือในการทำอาหารเป็นอย่างไร ความประณีตและศิลปะในการแกะสลักประดับเครื่องกัณฑ์ การร้อยดอกไม้ และอื่นๆ เพราะฉะนั้นหลังงานเทศกาลเหล่านี้จึงมีหญิงชายหลายคู่ได้รู้จักกัน มีความติดเนื้อต้องใจไว้ถึงกันและกันจนถึงขั้นได้เสียและแต่งงาน ดังเช่นพลายแก้วพบกับนางพิมในงานตรุษสงกรานต์ และมาติดเนื้อต้องใจกันในงานเทศนามหาชาติอีกครั้งหนึ่ง จนเป็นสื่อให้เรื่องดำเนินมาจนจบ

ไสยศาสตร์มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของสังคมชาวบ้านในสมัยรัตนโกสินทร์ค่อนข้างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากการศึกษาแผนโบราณไคมีวิชาไสยศาสตร์ดูกันไปกับตำราพิชัยสงคราม ทั้งนี้เพราะตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงรัตนโกสินทร์ ไทยต้องทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่าและชนชาติอื่นๆในแหลมอินโดจีนอยู่เสมอ บางครั้งก็รบพุ่งจึงอำนาจในหมู่คนไทยด้วยกัน การสู้รบเป็นแบบประจักษ์ตัว ทำให้ผู้เขารบต้องเห็นภาพสยดสยอง เกิดการหวาดกลัวความตาย ประกอบกับสถาบันกษัตริย์ซึ่งพยายามจะรักษาอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์เอาไว้ให้ศักดิ์สิทธิ์มั่นคง ก็ได้ออกกฎอัยการศึกบทต่างๆ บังคับให้แม่ทัพนายกองสูดหายใจ เพราะถ้าแพ้เขาก็จะถูกลงโทษสถานหนักหรือถูกประหารชีวิต ในทางตรงข้ามถ้าได้ชัยชนะ แม่ทัพนายกองพร้อมด้วยบริวารก็จะได้รับบำเหน็จรางวัลค้ำค่า ความกล้าตายและความหวังในยศฐาบรรดาศักดิ์ก็ทำให้ชายชาติกรในสมัยนั้นต้องแสวงหาความรู้ทางไสยศาสตร์ ได้แก่ เวทมนต์คาถา การเลี้ยงภูมิจีปี้ศาจ การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ และการใช้เครื่องรางของขลังป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง เมื่อเวลาเข้ารับราชการทหารก็ใช้ไสยศาสตร์ดูไปกับยุทธศาสตร์พร้อมเสร็จ เมื่อไสยศาสตร์แพร่หลายมากเข้าจึงมีการผูกพระคาถาเพิ่มขึ้นเพื่อใช้ในวัตถุประสงค์อย่างอื่น เช่น คาถามหานิยม ทำให้ผู้หญิงรัก คาถานะเมตตา ทำให้ผู้ใหญ่เอ็นดู คาถาสะเดาะไซ้ตรวน ฯลฯ เป็นต้น ไสยศาสตร์จึงเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของสังคมชายหนุ่มยุคนั้นโดยไม่รู้ตัว อย่างไรก็ตาม ไสยศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์เรียกว่าเป็นไสยศาสตร์แบบไทย คือมีพระสงฆ์เป็นต้นตำรับ มีเนื้อแท้ของเวทมนต์คาถาเป็นพระพุทธรูปซึ่งอ้างถึงคุณพระศรีรัตนตรัยแทนเทพเจ้าทั้งปวง จึงกล่าวได้ว่าไสยศาสตร์ของไทยคงอาศัยแต่ชื่อและโครงร่างของลัทธิพราหมณ์เท่านั้น

เราสามารถนำสภาพสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นหลักในการศึกษาพฤติกรรมของตัวละครสำคัญในเรื่อง ขุนช้าง - ขุนแผน เช่น ขุนช้าง, ขุนแผน, นางวันทอง, สมเด็จพระพันวษา ฯลฯ ซึ่งบุคคลเหล่านี้เปรียบเสมือนตัวแทนสมาชิกในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ต้องดำเนินบทบาทและพฤติกรรมไปตามกฎข้อบังคับของสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นต้นว่า ขุนช้าง ที่เป็นตัวผู้ร้ายในสายตาของผู้อ่าน ถ้าพิจารณาพื้นฐานทางสังคมที่แวดล้อมขุนช้างแล้ว จะเห็นว่าสถาบันครอบครัวมีส่วนสร้างเสริมให้ขุนช้างมีบุคลิกภาพและพฤติกรรมเป็นผู้อย่าง กล่าวคือขุนช้างหัวล้านเป็นผลมาจาก

พันธุกรรม แทนางเทพทองเชื่อเรื่องความฝันและไม่มีความรู้ทางกรรมพันธุ์ จึงรังเกียจถูก ไม่ใช่ ความอบอุ่นเหมือนแม่ทั้งหลาย ขุนช้างกลายเป็นเด็กขาดความรักเกิดปมค้อยเรื่องรูปลักษณะอย่างรุนแรง นอกจากนั้นพวกเพื่อนบ้านและเพื่อนเล่นก็มักจะล้อเลียนปมค้อยข้อน้อยอยู่เสมอ ขุนช้างจึงกลายเป็นเด็ก ซลาคคถั่ว และยอมตามสังคัม (submissive) เมื่อขุนช้างเติบโตโตขึ้น เข้าใจถึงวิธีชดเชยปมค้อย ด้วยการใช้อำนาจเงินตรา ประกอบกับมีญาติพี่น้องที่มีศักดิ์ชกชวานให้เป็นคนพาลเกร เช่น ศรพระยา และราทยา ขุนช้างจึงเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นก้าวร้าว (aggressive) แฝงอยู่เงี่ยๆในอาการ ยอมตาม (submissive) ดังกล่าวแล้ว ถ้ามีโอกาสเมื่อไรขุนช้างจะปล่อยพฤติกรรมก้าวร้าวให้เด่น ออกมา เช่นการทุบข้าววาพลายแก้วตายในที่รบ, การเอนำร้อนไปรดต้นโพธิ์เลี้ยงทายของนางพิม กับพลายแก้ว, การทำร้ายเด็กอายุเก้าขวบเช่นพลายงาม ฯลฯ เป็นต้น แสดงถึงอารมณ์เรื้อร่าที่มีต่อ พลายแก้วผู้มีคุณสมบัติเป็นพระเอกของสมัยนั้นอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขุนช้างรักนางวันทอง ซึ่งเป็นหญิงรูปงาม ก็อาจจะเพื่อชดเชยความซื่อเหวของตน และเพื่อทดแทนความรักของมารดา ครั้น พลายแก้วมาแย่งไป ขุนช้างจึงแสดงพฤติกรรมยอมตามในชั้นต้น ด้วยการเป็นเพื่อนเจ้าบ่าวในวัน แต่งงาน แต่เมื่อสบโอกาสก็ทำลายชีวิตรักของชายหญิงคู่หนึ่งนี้ ด้วยการชิงเสียดลเพทุบายและ อำนาจเงินตรา ในที่สุดความก้าวร้าวของขุนช้างก็หวนกลับมาทำร้ายตนเอง เพราะทุกครั้งที่ขุนช้าง ตั้งตัวเป็นโจทก์ฟ้องร้องใครนั้น ขุนช้างมักกลายเป็นผู้ต้องหา ต้องถูกจำขังและปรับไหมเป็นจำนวนมาก และการฟ้องร้องครั้งสุดท้ายว่าพระไวยลักพาแม่ไปให้พอ เป็นเหตุให้ขุนช้างต้องสูญเสียความรักความ หวังคือนางวันทองไปตลอดชีวิต

ส่วนขุนแผนเพียบพร้อมไปด้วยความรักและความอบอุ่นจากบิดามารดามาตั้งแต่เกิด ซ้ำยังมีรูปงามนามไพเราะ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ขุนแผนจึงเป็นพระเอกของสมัยรัตนโกสินทร์ได้อย่าง สมบูรณ์ คือ รอบรู้วิชาสารพัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ศึกษาวิชาไสยศาสตร์ มาถึงสามสำนัก สามารถ นำไปใช้ประโยชน์ในการรับราชการทหารได้เป็นอย่างดี แต่โดยที่ชีวิตขั้นต้นของขุนแผนต้องชอกชอน หนีราชการไปกับมารดา และเติบโตมาลำพังในสังคัมชาวบ้าน เพราะฉะนั้นขุนแผนจึงมีใคร่รู้ขนบ ธรรมเนียมในราชสำนักนัก แม้เมื่อคราวอาสาไปทำศึกที่เมืองเชียงใหม่ก็เป็นเรื่องจำใจ ไม่เคย ฝึกฝนวิธีรับราชการกับเจ้านายหรือขุนนางผู้ใดมาก่อน ความไม่รู้ที่ถูกที่ควรทำให้ขุนแผนบังอาจเป็น กำแพงวัง และทูลขอนางลาวทองที่ถูกกักตัวอยู่ในพระราชวัง เป็นเหตุให้ต้องติดคุกนานอยู่ถึงสิบห้าปี

สำหรับพฤติกรรมอื่นๆ เช่น ความก้าวร้าวหรือเจ้าชู้ ก็กล่าวได้ว่าเป็นเพราะค่านิยมของสังคม การศึกษาสมัยโบราณมุ่งให้เด็กชายเรียนเพื่อเป็นทหาร จึงมีตำราพิชัยสงครามและไสยศาสตร์อยู่ใน หลักสูตรการศึกษาขั้นสูง การฝึกหัดทดสอบวิชากระบวรควบคู่กับกระบวนการทางไสยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ขุนแผนเป็นคนมีน้ำใจหาหาญ กล้าแข็งและมั่นใจในตนเอง อันเป็นลักษณะของผู้นำสมัยนั้น ทำให้ดูเป็นคนก้าวร้าวรุนแรง ขุนแผนนับว่าเป็นตัวแทนของความเชื่อทางไสยศาสตร์สมัยศักราชโกสินทร์ กล่าวคือไม่เพียงแต่จะศึกษาจากอาจารย์เท่านั้น ชายที่เก่งไสยศาสตร์บางคนอาจพยายามเสาะแสวงหาวัตถุเรขาคณิต และสัตว์บางชนิด เช่น น้ํา ให้คงตามลักษณะที่ระบุไว้ในคัมภีร์ ความคลั่งถึงขีดสุดเห็นจะเป็นตอนขุนแผนทำกุมารทอง สำหรับเรื่องเจ้าชู้ต้องยกให้เป็นผลของสังคมและวัฒนธรรม เช่นกันที่นิยมให้ขุนนางมีเมียได้หลายคน นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับสิทธิของพ่อแม่ที่จะยกลูกสาวให้ใครก็ได้เพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง การค้า หรือเป็นเซลดย สุดแล้วแต่ความพึงพอใจดังที่ระบุอยู่ในกฎหมายตราสามดวงแล้ว ขุนแผนนับว่าเป็นพระเอกของเรื่องยอมถูกสร้างให้มีบทบาทและพฤติกรรมสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมสมัยนั้นด้วย ผู้อ่านสมัยใหม่จึงมีความรู้สึกขัดแย้งในพฤติกรรมของขุนแผนอย่างยิ่ง

สำหรับนางวันทองมีลักษณะเป็นผู้ช่วยตนเองไม่ได้ ขาดความมั่นคง และไม่เป็นตัวของตัวเองนั้น เป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดูของมารดาคือนางศรีประจัน ซึ่งเป็นหญิงเจ้าอารมณ์ ปากร้ายและหยาบ มักจะคุกคามสติลูกสาวเสมอเมื่อไม่พึงพอใจ สร้างความหวาดกลัวให้นางพิม จนไม่กล้าขัดขืนความต้องการของมารดา พுகถึงความรัก นางศรีประจันมีความรักลูกมากเกินไป เกรงลูกจะตกกระ่าลำบากไปเป็นหม้ายหลวง จึงบังคับให้นางพิมแต่งงานกับขุนช้าง ประกอบกับความโลภในทรัพย์สมบัติของขุนช้างด้วย ทั้งการศึกษาของสตรีโบราณที่มุ่งทางด้านโลกเลี่ยนแบบ เน้นทางด้านความงามและความละเอียดอ่อน ทำให้นางพิมขาดความคิดริเริ่มและมีอารมณ์อ่อนไหว นอกจากนั้นค่านิยมของสังคมที่ต้องการให้ภรรยาจงรักภักดีต่อสามีเท่านั้น ทำให้นางวันทองเกิดความขัดแย้ง ไม่สามารถจะเลือกขุนช้างหรือขุนแผนได้ เนื่องจากชายทั้งสองเป็นสามีของนางทั้งคู่ ค่านิยมเช่นนี้บังคับให้นางกลายเป็นหญิงสองใจโดยปริยาย

สังคมและวัฒนธรรมไม่เพียงแต่จะกำหนดบทบาทและพฤติกรรมของตัวละครสามัญเท่านั้น สมเด็จพระพันวษาเองซึ่ง เป็นกษัตริย์ก็ยิ่งถูกอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมบังคับให้พระองค์เป็นคน

กว้าวและเจ้าอารมณ์ เพราะการปกครองตามแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทำให้พระองค์จำเป็นต้อง
 สร้างความเกรงกลัวให้เกิดขึ้นในหมู่ข้าราชการบริวาร ในเวลาเดียวกันก็ก่อให้เกิดความจงรักภักดีและ
 เคารพเทิดทูนไปพร้อมเสร็จ ดังนั้นการที่พระองค์มีรับสั่งให้ประหารชีวิตขุนไกรก็ดีหรือนางวันทองก็ดี
 เนื่องจากความเคยชินกับการใช้อำนาจเด็ดขาดที่ได้รับการฝึกฝนมา วรรณคดีเรื่องนี้ก็ได้แสดงให้เห็น
 เห็นความเฉียบขาดและความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ว่าเมื่อรับสั่งให้ประหารชีวิตผู้ใดแล้วมักไม่รอด
 ไปสักรายเช่น ขุนไกรแม้จะมีความรู้ทางไสยศาสตร์สามารถลงหมอยาตัว หรือเสกคาถาอาคมให้อยู่
 ยงคงกระพันได้ ก็ไม่กล้าหลบหนีพระราชอาญา เพราะเกรงจะเป็นการหมิ่นพระบรมเชษานุภาพ ทำให้
 เลื่อมเสียดพระเกียรติยศและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ส่วนนางวันทองแม้จะได้รับพระ
 ราชทานอภัยโทษเพราะพระไวยเป็นญาติขอ ก็ยังต้องตายเพราะเพชรฆาตเกรงพระราชอาญานั้นเอง
 คานิยมของสังคมที่สอนให้คนจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์เช่นนี้ ทำให้พระมหากษัตริย์เองต้องมีพระทัย
 กว้าวแข็งเด็ดขาด มิฉะนั้นจะกลายเป็นอ่อนแอในสายตาของสังคม แต่พระองค์มิใช่แต่จะสร้าง ความ
 รู้สึกเกรงกลัวอย่างเดียว สถานการณ์ของสังคมสมัยนั้นที่พัวพันอยู่กับสงครามใหญ่ๆหลายครั้งก็เปิดโอกาส
 ให้พระองค์รับเอาครอบครัวและลูกหลานของผู้ที่ถูกพระองค์ลงพระราชอาญาให้ประหารชีวิตหรือขังคุกไว้
 คุกกลับมารับอาสาทำราชการเป็นแม่ทัพนายกอง ถ้ามีชัยชนะก็ได้บำเหน็จรางวัลและยศฐาบรรดาศักดิ์
 อย่างคึกคัก แสดงให้เห็นว่าสถาบันกษัตริย์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีอำนาจสูงสุด จะบันดาลความตาย
 หรือความยิ่งใหญ่ให้ใครก็ได้ บุคคลที่ล้มแล้วก็มีโอกาสสูงได้ขยับความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะ
 ถ้าเน้นความสามารถในการสร้าง ความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ บุคคลผู้นั้นจะได้รับรางวัลเป็นบำเหน็จ
 ความชอบและยศฐาบรรดาศักดิ์ก็อย่างสูง

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากหัวข้อเรื่องสังคมและวัฒนธรรมให้แนวการวิจัยที่กว้างมาก ผู้วิจัยจึงพยายามรวบรวมศึกษาและเสนอผลเฉพาะประเด็นที่สำคัญและเห็นได้ชัดก่อน เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาอันจำกัด แต่งานวิจัยนี้จะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ถ้ามีผู้สนใจจะทำการศึกษาเพิ่มเติมต่อไปในหัวข้อต่อไปนี้

1. ศาสนา สถาบันศาสนาในเรื่อง ขุนช้าง - ขุนแผน มีระเบียบแบบแผนและวินัยสงฆ์ผิดเพี้ยนไปจากปัจจุบันมาก เช่น เกรณธรรมาคตบงกชสังฆราช สังคมไม่เคารพเทวดาที่ไปรักใคร่ได้เสียกับพระ และพระสงฆ์มักมีกิจพิธีที่เกี่ยวข้องกับสังคมฆราวาสมากเกินไป ทำให้เป็นเช่นนั้น ความหย่อนวินัยของสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งธรรมยุติกนิกายหรือไม่ ข้อคิดเหล่านี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจจะศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบที่กระจ่างชัด

2. กฎหมาย น่าสนใจที่จะศึกษาพฤติกรรมของตัวละครในสังคมว่ามีผลมาจากกฎหมายหรือไม่ โดยเทียบจากกฎหมายตราสามดวง หรืออาจจะศึกษาในเชิงเปรียบเทียบกฎหมายสมัยต่อมาที่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้สิทธิเสรีภาพแก่สมาชิกในสังคมมากขึ้น หรือเปลี่ยนแปลงจากสมัยรัตนโกสินทร์อย่างไร โดยอาศัยข้อมูลทางพฤติกรรมจากวรรณคดีในสมัยต่างๆด้วย

3. การแบ่งระดับชั้นในสังคม มีผลต่อพฤติกรรม บทบาท และสิทธิหน้าที่ของสมาชิกแต่ละระดับชั้นอย่างไร ความจำเป็นของสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ที่จะต้องแบ่งระดับชั้นมีมากน้อยเพียงไร ใค้อิทธิพลเช่นนี้จากใคร

4. ภาษาและสำนวน มีการใช้ถ้อยคำ ภาษา สำนวนแตกต่างจากปัจจุบันอย่างไร สำนวน สุภาษิต และคำพังเพยสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมหรือระบบสัญลักษณ์ของสถาบันสังคมในสมัยนั้นในลักษณะใดบ้าง หรืออาจจะศึกษาเฉพาะวิวัฒนาการของคำนำหน้าชื่อ เช่น อ้าย อี ฯลฯ ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

5. ประเพณีการแต่งกาย เช่นการเลือกใช้เสื้อผ้าสีลูกดอกตัดกัน การถือเคล็ด โชคกลางในการใช้สีเสื้อผ้าให้ตรงกับวันที่แต่ง แบบของเสื้อผ้า หมวก ทรงผม รองเท้า การแต่งหน้า การใช้เครื่องสำอาง

5. ความเชื่อถือ โศคลางและธรรมชาติ ซึ่งมีได้เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ แต่เป็นความเชื่อที่ได้มาจากคติความเชื่อสืบต่อกัน เช่น การดูเมฆ ดูลมกาด จิ้งจกทัก แมงมุมตีก ความฝัน ฯลฯ เป็นต้น ควรศึกษาให้เห็นต้นเค้าของความเชื่อและวิวัฒนาการของความเชื่อเหล่านี้เป็นไปในลักษณะใดบ้าง ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงสมัยปัจจุบัน.

ภาคผนวก ข

โครงสร้างและองค์ประกอบที่สำคัญของบ้านไทยโบราณ

บ้านไทยแบ่งโครงสร้างเป็น 3 ส่วนคือ.

- เคี้ยวต่าง จากพื้นถึงหลังรอด
- เคี้ยวบน จากหลังรอดถึงห้องซื่อ
- จากห้องซื่อจนถึงหลังอกไก่

ส่วนประกอบที่สำคัญมี 57 ส่วนคือ.

1. เสาเอก คือเสาต้นแรกที่ปักลงในหลุมตามฤกษ์ยาม ต้องสกัดเอาเสาที่เป็นไม้ตี
2. เสาโท - ตริ คือเสาที่ยกคองหลุมเป็นต้นที่สองและที่สาม
3. เสาพลหรือเสาสามัญ คือเสาที่ยกปักลงในหลุมต่อจากเสาตรี
4. เสาค้ำ คือเสาที่ตั้งคร่อมกึ่งกลางหลัง"รอด"ตรงขึ้นไปรับ"อกไก่" เสาค้ำนี้จะกลม ตั้งคร่อมแต่หลังรอดขึ้นไปยันห้อง"ซื่อ"
5. เสาทรายหรือเสานางทราย เป็นเสารับ"ชายคา"หรือ"โถง"ที่ยื่นออกมามาก ใช้ "ท้าวแขน"อย่างเคี้ยวจะรับน้ำหนักไม่พอ บ้านธรรมดาไม่ใช้ จะใช้แค่กุฏิพระหรือวิหาร บางที่เรียกว่า"เสานางทราย".
6. เสาหมอ หากเสาต้นใดที่ค้ำตัวเรือนเกิดสั่นกร่อนหรือผู้ที่ตรงระดับดินและใช้การไม่ได้ จะต้องใช้เสาช่วงสั้นตั้งค้ำหนึ่งเสริมค้ำกับเสาที่คู่ ผังอีกจากรากฐาน คือ "กงพักและรว" หรือ "ระะ" ขึ้นมายันรับห้องรอด เพื่อช่วยก้ำดังตรงที่เสาเดิม เสาที่เสริมนี้เรียกว่า "เสาหมอ"
7. ร้ว คือฐานหรือค้ำเสาหรือเคือก(รองเท้า)ของเสา มีหน้าที่รับน้ำหนักจากกงพักถ่ายลงยังพื้นดิน "รว"ใช้ไม้แคง ท่อนกลม 15 ซม. ยาว 50 ซม. หรือ 100 ซม. หรือเป็นขอมไม้ท่อนกลมสองท่อนฝังลงไปจากผิวดินประมาณ 75-100 ซม. (สองศอก) คือให้อยู่ใต้ระดับน้ำในดิน

8. แระ คือไม้กลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 40 ซม. หนาประมาณ ๒ ซม. ลักษณะเป็นเขียงกลมรองรับโคนเสา คือ เสาตั้งอยู่บนระ แระทำหน้าที่เหมือนรั้ว แต่รั้วรับน้ำหนักได้ ดีกว่า นิยมใช้กับการก่อสร้างในที่ดินอ่อน โดยทั่วไปใช้ระมากกว่ารั้ว เพราะสร้างสะดวก แระใช้ไม้ทองหลาง
9. กงปัก ลักษณะอย่างเดียวกับรั้ว แต่ขนาด ๑.5 ใช้คู่ประกบสองข้างเสาด้านล่างไปที่กงปัก ยึดแน่นด้วยสลักไม้แสมสารเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 ซม. กงปักวางทับตั้งฉากบนรั้วอีกชั้นหนึ่ง เพื่อ ถ้าย่น้ำหนักจากเสาให้กงปัก และกงปักถ้าย่น้ำหนักไปให้รั้วส่งไปยังพื้นดิน
10. รอด เป็นตัวไม้ทางแนวราบหรือระกับ น้ำหนักของพื้น และเสาส่งถ่ายลงให้เสาและรอด รอดเป็นตัวไม้ท่อนเดี่ยวยาวกว่าความกว้างของบ้านเล็กน้อย วางขวางบ้าน (วางไปตามทางแคบ ตั้งฉากกับความยาวของบ้าน) เจาะทะลุเสา หัวท้ายยื่นออกมารับพริ้ง รอดมีหน้าที่ส่วนใหญ่รับน้ำหนักพื้นและยึดคานกลางเสาให้แข็งแรง
- ทรงรูป
11. พริ้ง วางบนหัวรอด พริ้งมีหน้าที่รับแผ่นฝาที่ยกมาตั้งเป็นแผงๆ พริ้งใช้ไม้สัก ยึดติดกับเสาบ้านทุกต้นด้วยสลักเหล็ก เป็นกรอบรอบทั้งสี่ด้านขนาดยาวของพริ้งรวมในเนื้อมาตรฐานที่กำหนดขนาดความกว้างยาวของบ้าน
12. ฝา ทำหน้าที่ค้ำด้วยรอด ก็รับพื้นระหว่างกลางห้อง ฝานี้แขวนติดอยู่กับพริ้ง โดยมีหัวเหล็กเหล็ดยึดหัวท้าย
13. คาง - คาน บ้านไทยโบราณไม่นิยมทำคางและคานรับพื้น เพราะใช้พื้นหนาและแน่นยาวตลอดบ้าน คางและคานมานิยมใช้ภายหลัง เพราะช่วยให้การรับน้ำหนักดีขึ้น ทำให้พื้นไม่อ่อนแอ แต่คางกับคานไม่เหมาะสมสำหรับบ้านสำเร็จรูป
14. ฝา ฝานบ้านไทยนิยมทำเป็น "แผงประกอบสำเร็จรูป" เป็นส่วนใหญ่ มีชื่อเรียกดังนี้
- ฝาปะกน
 - ฝาปะกนกระดานคูนหรือลูกปักคองปะกน
 - ฝาลูกปัก
 - ฝาสายบัว

จ. ผาตำหรวก

ฉ. ผากระแวงอ่อน

ไม้ไผ่หรือไม้จริง เป็นตัวยึด

ช. ผาไม้ซัดและไม้ไผ่ฉาน

ตัวผาเป็นแปดหรือจาก

15. ผาดูกหน้ากลอง - ผาประจันห้อง ผาดูกหน้ากลองคือผาที่มัดกับผาค้านยาว ผาค้านสะกด ผาทั้งสองชนิดนี้ตั้งอยู่ใต้หน้าจั่ว ผาดูกหน้ากลองติดกับผาค้านยาว ส่วน ผาประจันห้องติดกับผาค้านยาว โดยปกติผาค้านสะกดหรือใต้หน้าจั่วนี้จะมีคาน ฉะสองกะแบะคอรันตรงเสาค้าง โดยใช้ตะปูจีนตรึงติดกับเสาคะแบะฉะสี่ตัว
16. ลูกตั้งปะกน คือตัวไม้ยื่นตั้งทางแนวตั้งประกอบเป็นผาปะกน การแบ่งจำนวนลูกตั้งผา ปะกนนี้มีข้อหน้าสัง เกตในการแบ่งลูกตั้งปะกนของผาดูกหน้ากลองคือ จะถือศูนย์เสา หรือถือศูนย์ของผา ซึ่งจะมีผลทำให้ลูกตั้งผาปะกนมีจำนวนซ้ายขวาเท่ากันหรือๆไม่ และมีผลไปถึงการทำกรอบยึดหน้าของหน้าต่างด้วย
17. ลูกนอนหรือลูกชั้นปะกน คือตัวไม้เล็กๆบรรจุในแนวนอนระหว่างลูกตั้งปะกน บางทีเรียกว่า "เบน"
18. ไม้กรุปะกน คือไม้ที่บรรจุระหว่างลูกตั้งกับลูกนอนปะกน เรียกว่า "ลูกพัก"
19. พื้น เป็นไม้สักฉานขนาด 4×50 หรือ 4×40 ซม. ไม้ไคร้เท่ากัน พื้นบางแผ่นยังติด ปีกไม้อยู่เรียกว่า "ไม้ทองหมู" ยาวตลอดความยาวของบ้าน เป็นไม้ท่อนเดี่ยว โดยปกติยาว 3 ช่วงห้อง ยาวประมาณ 9.00 เมตร ไม่มีรอยต่อวางทับบน หลังรอด รอยต่อระหว่างแผ่นไม้เค็ยเป็น เชี่ยวัดให้แผ่นพื้นติดกันแน่น บางแห่ง ใช้ดินทำค้ำไม้สักแบนๆขนาด 0.01×0.05 ซม. เป็นดินยึดพื้นต่อพื้นเรียกว่า "ดินกระปือ" พื้นบ้านของเจ้านายจะไสกบ บ้านคนธรรมดาไม้ไสกบ ใช้ดูไป จนกว่าคดองเค็ยจะหาย
20. ผักมะขาม คือทุกไม้ที่รองรับหัวพื้นตรงที่พื้นไปบนเสาหรือเสาค้าง เป็นไม้ทุกรองรับหัวพื้น เพราะพื้นจะนั่งบนหลังรอดไม้ไค้เพราะติดเสา
21. ฉะเสหรือแปหัวเสา ฉะแหรหรือฉะเส นิยมเรียกกันว่า "แปหัวเสา" เพราะทำหน้าที่เป็น แปและยึดเสาทั้งสองอย่าง ฉะเสเป็นไม้ขนาด 4×4 นิ้ว รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวตลอดบ้านและยื่นออกไปรับปั้นลมหัวท้าย ยึดหัวเสาค้านยาวของตัวเรือน ทั้งสองข้าง หากเป็นร่องวางทับคร่อมบนปลายซื่อ เข้าปากไม้แน่นเคลือบตัว ไม้ไค้ และแปหัวเสาจะเข้าปากไม้กับซื่อและจันทันหรือกรอบจั่วแน่น

และแป้วเสาะจะวางทับหัวแผ่นฝาค้านยาวทั้งสองด้าน กล่าวคือ "แผ่นฝาะจะ
ปักแน่นอยู่บนหลังพริ้งและแป้วเสาะ"

22. ชื่อ ทั่วไปวางยึดหัวเสาค้านสลักทุกแถว และชื่อจะแยกกว่าปลายเสาะไม้ได้
เสาะโตเท่าโคชื่อโตเท่านั้น ชื่อหัวท้ายโตกว่าหัวเสาะจะวางทับฝาดูกหน้ากลอง
และชื่อหัวท้ายนี้จะรองรับหัวไม้กลอง ของปีกนกอีกด้วย โดยไม้กลองจะบาก
ทางเหยี่ยวเข้าปากไม้ยึดกับชื่อแน่นปลายหนึ่ง หรือบางทีก็เจาะรูใส่สลักไว้
ยึดกลองกับชื่อแน่น โดยไม่บากทางเหยี่ยว ไม้กลองอีกปลายหนึ่งวางอยู่บน
สะพานหนู ชื่อจะทำหน้าที่สำคัญยิ่งคือยึดเสาะแน่นในทางระคับนอน ปกติบ้าน
ไทยไม่มีเพดาน ถ้ามีก็เพดานนิยมให้เพดานวางบนหลังชื่อเพื่ออุดชื่อในท้อง
และชื่อจะไ้รองรับเพดานด้วย
23. ไชราปีกนก คือส่วนหนึ่งของหลังคาซึ่งสอดปลายหนึ่งอยู่ใต้หน้าจั่ว และอีกปลายหนึ่ง
วางอยู่บนเชิงกลอนค้ำนสัด มีหน้าที่คุ้มฝนบังแดดให้ฝาดูกหน้ากลอง
24. เฉียง เป็นองค์ประกอบที่บ้านไทยจะขาดเสียมิได้ เพราะเป็นส่วนที่บ้านไทยมีพื้นที่
ในร่มมากขึ้น และเป็นส่วนใช้ประโยชน์นอกประสงค์ หลังคาคลุมเฉลียง
เฉียงฉากจากหลังคาใหญ่ได้เชิงชายลงมา โดยจันทันเฉลียงปลายหนึ่งยึดอยู่
กับเท้า และอีกปลายหนึ่งวางอยู่บนเสาะเฉลียง เฉียงจะช่วยทำให้ดูบ้าน
ไม่เหมือนศาล
25. กันสาด คือองค์ประกอบของส่วนหลังคาที่สอดอยู่ใต้เชิงชาย กันสาดมีสามค้ำ อีกค้ำ
หนึ่งมันจับกับหลังคาเฉลียง กันสาดอีกสองค้ำจะอยู่ใต้ไชรา-ปีกนก เหนือ
ฝาดูกหน้ากลอง อีกค้ำจะอยู่ตรงกับหลังคาเฉลียง กันสาดเป็นองค์ประกอบ
ที่ป้องกันแดด ฝน และความร้อน จันทันของกันสาดจะยึดอยู่กับเท้า และมี
ไม้ค้ำยันกลางจันทันลงไปจนถึงพริ้ง เป็นส่วนเชิดชูความงามของบ้านให้ทรวด
ทรงงามขึ้น
26. ไม้ค้ำ เป็นตัวไม้ที่รับน้ำหนักแนวตั้งของหลังคา ไม้ค้ำวางอยู่บนชื่อ และเข้าปากไม้
ยึดค้ำชื่อ ทรงศูนย์กลางห้อง ไม้ค้ำจะตั้งสูงจากชื่อขึ้นไปรับค้ำโก่ ไม้ค้ำ
ค้ำกล่าวเป็นไม้ค้ำลอย หากมีเสาค้ำก็คือเสาค้ำกลมที่แปลงจากกลมเป็น
สี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 11/2 นิ้ว แล้วฉากเรียวเหลือ 4 นิ้ว เป็นท่อน
เดียวกัน

27. จันทัน และจันทันพราง จันทันจะต้องมีทุกช่วงเสา หากเป็นบ้านสามห้อง จันทันจะต้องมีสี่คู่ อยู่เหนือฝ้าจุดหน้ากดอง 2 คู่ โดยประกอบเป็นรูปจั่ว อยู่บนฝ้าประจันห้อง 1 คู่ โดยประกอบเป็นรูปจั่วเช่นกัน และอีก 1 คู่เป็นจันทันโดยมีขนาดใหญ่กว่าจันทันที่ประกอบหน้าจั่ว และประคองเสากลางงานกว่าจันทันตัวอื่น จันทันคือไม้เอียงทำให้เกิดรูปสามเหลี่ยมโดยปลายข้างหนึ่งยันอะเสหรือแปหัวเสา อีกปลายหนึ่งยันค้ำ จันทันมีสองข้างซ้ายขวาของค้ำ โคนจันทันที่ยันแปหัวเสาและแปข้างหัวเทียนจะปากดากอ่อนซ้อนให้มีทรงงาม องค์ประกอบของชื่อ จันทันและใบค้ำ ทั้งสามนี้ทำให้เกิดโครงที่มีสมดุลย์เป็นโครงสำคัญของหลังคาเรียกว่าโครงจั่ว
28. แปหัวเสา แปदान แปเวียน แปหาญ คือตัวไม้ที่รับ "กลอน" และแปถ่ายน้ำหนักให้แก่จันทัน ถ้าอยู่ที่หัวเสาเรียก"อะเส" แต่นิยมเรียกว่า"แปหัวเสา" ตัวที่ถัดมาเรียกว่า"แปदान" บ้านขนาดกลางทั่วไปมีแปदानข้าง 4 ตัว เป็นส่วนใหญ่ ระยะห่างของแปदानมักจะพอดีกับช่วงมุงหลังคา นั่งบนแปตัวหนึ่ง เท้ายันแปอีกตัวหนึ่ง "แปเวียน"คือ"เชิงชาย"(ข้อ 30) ส่วน"แปหาญ" คือแปที่รับน้ำหนักหลังคาโบสถ์ ปราสาท ไม้ไผ่ของค้ำประกอบของเรือน
29. ออกไก่ คือตัวไม้ยอดหลังคาขนาดประมาณ 4 6 นิ้ว รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีความยาวตลอดตัว เรือนและยื่นออกไปรับบันดมหั่วห้าย เป็นตัวไม้ที่รับน้ำหนักของไม้กลอนทั้งหมด แล้วถ่ายน้ำหนักให้แก่ใบค้ำและจันทัน
30. เเชิงชายหรือชายรับน้ำ คือตัวไม้รับปลายกลอนในทางระคับนอน มีความยาวรอบตัวเรือนทั้งสี่ด้าน ระยะจากฝ้าถึงเชิงชายนี้เรียกว่า"ไชร่า" เเชิงชายจะยึดติดกับเท้ารุมและเท้ารายแนบ
31. สะพานหนูหรือราถั้นกลอน คือตัวไม้ขนาดประมาณ 1/2 3 นิ้ว เป็นไม้วางนอนทับอยู่บนเชิงชายเพื่อรับน้ำหนักและยึดปลายกลอนและรับปลายจาก
32. เท้ารุม, เท้ารายและเท้ากระเทย เท้ารุมและเท้าราย สำหรับยึดเชิงชาย เท้ารุมจะอยู่ที่เสารุมทั้งสี่ของตัวเรือน จะเรียกว่า เท้าตัวผู้และเท้าตัวเมีย ตัวที่มีรูเป็นตัวเมีย ตัวที่มีเคี้ยวเป็นตัวผู้ ตัวเมียอยู่ค้ำยาว ตัวผู้อยู่ค้ำสั้นหรือค้ำหน้าจั่ว เท้าจะเจาะทะลุเสาดอกไปรับเชิงชาย เท้ารายจะอยู่ที่เสา

ทุกต้น โดยเจาะทะลุดอกเต้าเข้าไปให้แน่น ออกไปอีกเชิงชาย เต้าราย
นี้บางที่เรียกว่า "เต้ากะเหย" เพราะไม่เป็นทั้งตัวผู้และตัวเมีย เต้านี้นอก
จากจะยึดเชิงกลอนแล้ว ยังทำหน้าที่ดัดฝาให้แนบสนิทกับเสาอีกด้วย

33. กลอน เจาะ กลอนผูกและกลอนขอ

คือไม้ที่วางทับบนหลังแป ปลายหนึ่งเข้าเคียวทางเหยี่ยวกับอกไก่ กลอน
วางทาบแปทุกตัวลงไปในทางกิ่ง ไปสุดอยู่ที่เชิงชาย กลอนมีหน้าที่รองรับจาก
แปก หรือกระเบื้อง กลอนมีทั้งกลอนเจาะ คือเจาะเป็นรูสำหรับร้อยคอกผูก
แน่นกับค้ำจาก กลอนผูก ไม่มีรู ใช้คอกแทงทะลุจากไปผูกกับกลอน เป็นงาน
หยาบ เรือนนี้ก็ต้องใช้กลอนเจาะ กลอนผูกกระเบื้องหยัก เป็นชั้นบันได
เรียกว่า กลอนขอ ต้องมีระแนงวางทับบนกลอนขอ กระเบื้องที่ผูกจะเกาะ
ติดอยู่กับระแนงที่วางบนนั้น

34. ระแนง คือไม้รองรับกระเบื้องมุงหลังคา

35. หน้าจั่ว - หน้าจั่วฉั่ว แฉงรูปสามเหลี่ยมจุดหัวท้ายโครงหลังคาหรือที่มีฝาประจันห้อง
ฉ่างนี้บรรจุอยู่ภายใต้อกไก่ ฐานตอนล่างของจั่ววางยื่นแน่นบนแปหัวเสา
เข้าปากไม้แน่นกับแปหัวเสา หน้าจั่วช่วยป้องกันแดดลม และเสริมความ
งามของหลังคาในค้ำนสัถหรือค้ำนแถบ

36. บันลม คือไม้วางทับบนเชิงชาย ทาบทับปลายแปหัวเสา ทับหลังแปฉ่างไปวางอยู่เหนือ
อกไก่ทั้งสองข้าง ทำให้เกิดเป็นรูปสามเหลี่ยม ปลายบนของบันลมแหลม
หลังบันลมฉากอ่อนน้อยลงมาถึงปลายที่วางอยู่บนเชิงชาย ทำเป็นรูปคล้าย
ทางหงส์ เรียกว่า "ตัวเหงา" บันลมจะป้องกันลมพัดหัวจากหรือแปก บันลม
จะ"แน่นลักษณะบ้านไทยอย่างรุนแรง"

37. ตัวเหงาหรือตัวเหงาบันลม เป็นองค์ประกอบของบันลม ทำให้หลังคาทรงไทยมีสุนทรีย์
ภาพอย่างน่าประทับใจและงามอย่างประหลาด

38. เครื่องมุง ใช้หญ้าคา, จาก, แปก, ปรีอ, ใบตาล, ฯลฯ แต่ที่นิยมที่สุด คีที่สุกก็คือจาก
และแปกเป็นของที่ค่อนข้างทนกว่าอย่างอื่น เรือนนี้คีนิยมกระเบื้องคีนเผา

39. กระเบื้องครอบอกไก่และหลบหลังคา คือกระเบื้องสันหลังคาวางกระหนาบหรือบังค้ำ
ทับจากหรือแปกที่อยู่บนหลังอกไก่ เพื่อมิให้ฝนรั่วและกันลมตีจากหรือแปกเปิด

ตรงนี้เรียกว่า "จากหลบหลังคา" ถ้ามุ่งกระเบื้องเรียก "กระเบื้องหลบหลังคา" หรือ "แฝกหลบหลังคา"

40. ประตู ประตูเป็นช่องทางเดินเข้าออก จำเป็นต้องเปิดบานประตูเข้าในท้อง เพราะแผ่นฝาเฉียงสอดเข้าหาประตู ประกอบด้วย กรอบเข็มนา (หรือวงกบประตู) ธรณีประตู บานประตู ออกเลาประตู เคี้ยวประตู (ปัจจุบันใช้บานพับ) กลอนประตู สายฉู หูช้าง
41. หน้าต่าง ประกอบด้วยตัวไม้เช่นประตู แต่เพิ่ม "หย่อง" ที่ติดไว้กับกรอบเข็มนา และบางแห่งมีฐานเท้าสิงห์รับกรอบเข็มนาอันล่างด้วย ทั้งสองอย่างนี้ทำให้หน้าต่างคงงาม
42. กรอบเข็มนา คือวงกบประตูหน้าต่างในปัจจุบัน ลักษณะกรอบเข็มนาของประตูเฉียงสอด กรอบเข็มนาอันบนสั้นกว่าอันล่าง
43. ออกเลา เป็นไม้ทับแนวรอยต่อของบานประตูหน้าต่าง ๒บาน สำหรับบังช่องว่างระหว่างบานหน้าต่างประตูที่มาขจรจกกันตรงกลางของประตูหรือหน้าต่าง ออกเลาอยู่ในเส้นค้ำเสมอ โดยมากมักทำเป็นสันรูปสามเหลี่ยม บางแห่งเป็นรูปมน
44. กลอนกบ คือไม้ลูกสลักสอดลงรูไป เพื่อกันหน้าต่าง-ประตูเปิดเข้ามาในท้อง กลอนหรือกบสอดลงที่รูธรณีหน้าต่างหรือประตู ที่เรียกว่ากลอนกบ เพราะมักทำเป็นรูปตัวกบ ตอนล่างของประตูหน้าต่างจะเว้าเพื่อเป็นช่องให้มือสอด
45. กลอนคาน เป็นไม้ลูกสลักสอดขวางกึ่งกลางบานประตูหรือหน้าต่าง แต่มักนิยมใช้กับประตู พื้นบานประตูหน้าต่างมักเป็นช่อง เพื่อให้มือสอดค้ำกลอน
46. หูช้าง เครื่องประดับส่วนบนประตูหน้าต่างใตกรอยเข็มนาอันบน
47. หย่อง ส่วนประกอบของหน้าต่างที่ทำให้ช่วงระยะใต้หน้าต่างสูงจากพื้นมากขึ้น
48. ฐานเท้าสิงห์ ไม้รองรับกรอบเข็มนา มักนิยมทำบ้านของผู้มีอันจะกิน
49. ธรณีประตูหน้าต่าง คือไม้รองรับเคี้ยว (แกนหมุน) สำหรับตั้งบานประตูหน้าต่าง และเป็นที่รองรับกลอนประตูหน้าต่างด้วย
50. คอสอง คือไม้กระหว่างลูกค้ำและลูกนอนตอนบนของฝาปะกน
51. ร่องตีนช้าง คือไม้กระหว่างลูกค้ำและลูกนอนส่วนตอนล่างของฝาปะกน
52. ร่องตีนแมว คือช่องระหว่างพื้นบนกับฐาน ร่องนี้ยาวตลอดความยาวของบ้าน ทำให้เกิดการระบายอากาศ

53. ซานหรือนอกซาน เป็นส่วนพื้นที่มีไคมีหลังคาคดุม ช่วยขยายให้บ้านใหญ่ขึ้น ริมซานมีรั้วกั้นรอบ
54. ซุ้มประตู คือประตูทางเข้าซานหรือนอกซานเรือน โดยเฉพาะอยู่หน้าเรือน ถ้าเป็นซานหลังบ้านอาจไม่ต้องมีซุ้ม
55. รั้ว รั้วหรือลูกกรงรอบซานบ้านเป็นของเขตของบ้านในส่วนที่อยู่อาศัย
56. บันไดบ้าน คือบันไดที่ขึ้นจากพื้นดินมายังประตูซานเรือน หรือมาที่ซุ้มประตู บันไดประกอบด้วยแม่บันได ชั้นบันได หรือชั้นลูกบันได บันไดมีสองแบบ คือ บันไดพุก กับบันไดเจาะ เเชิงบันไดที่คินมีฐานรับหน้าบันได ถ้าเป็นบันไดหน้ามีซุ้มค้ำ
57. สายยูและอุญแจ ทำค้ำยเหล็กสำหรับใส่อุญแจ

ภาคผนวก ๕๗

คำสาส์นวิญญานในเวลาค่าน้ำและดุษฎีเพลิง

ศรีสวัสดิ์คิยัมคัมคัล อภิวันรัตนไตรยางค์ โดยปัจจางคสโมสร ยอกรอกอวาทในบางบาท
 ยุคค วิมลเรณูมณู สุบธราลักษณ บวรอัคสาศคา อันกอบด้วยทวิคังษ มหาบุรุษลักขณา แลลสิคิยานุ
 เพ็ญชนะแปดสิบห้า ขอดวาณมนัสพระธรรม คำภีร์แปดหมื่นสี่พันพระธรรมชั้นช คือสุคันตะอภิธรรม
 วิโนยา แล้ววันทาแหงพระสงฆ มีองค์อริยะทั้งแปดแปดประทาน แลโอรสยาจารย์ในรสอันครองพจน
 โภคาท แล้วขอประกาศไหว้เทเวศ ท้าวศรีเนตรพรหมโศภศ ท้าวทรรฐวิรุฬหกบักขุเวรราช
 อิศรานารถอุมาหมีฤชารนารายณ์ ทั้งพระพายฤทธิเดช วิศณุเวศท้าวอนาคตา ยมราชาท้าวเวสุวัณ
 ระวิจันทรอังกูร พุทธิวารสุภระนั้น เสาร์นพระเกษราหู นพเคราะห์ผู้ทรงสิทธิศักดิ์ ภูมารักษ์อัคนีเวศ
 จรุทธะเคชครุฑกุมภันท์ เทวาชั้นละกามา นางเมขลาเจ้าเคนสมุท จงประมุขบริรักษ์ ธงฉีกเทพี
 เจ้าศิริแลถ้ำเลื่อน เทวาเดือนถันแสนโกฏ จักรวาทไสศกผู้สมสรร วันทนการศัพท์เสร็จ สำเร็จหัว
 อนันตจักรวาท แลวันมีการถวายเครื่องสิ่งสรรพ อันโฆจจำเลยเคยประมุขิตไ้โบราณ คือพร้าวดาล
 มนุส กล้วยอ้อยสดแลถ้ำงา อิกปฐาตัมแดงขาว ตั้งเป็นราวอุตุระการ สุรายานเครื่องพลีกรรม
 ไก่ปิ้งมันขอมูธา แลเครื่องสุคนธารวยรส กระแจะสดแบ่งจรงัณฑ์ อิกน้ำมันหอมชวยโศค ใช้น้ำ
 โภชนสุปเพ็ญณ์ หมากพญูเทียนโดยยะธา รศมาลาภกไม้ถวาย สิ่งทั้งหลายขอมูธา แก่เทวาผู้สิทธิ
 ศักดิ์ ภูมารักษ์พยาบาล นัฑธารแลรุกชชากรมควาศเจดีย์ ในคีรีแลนคครา ทุกถานาอันศักดิ์สิทธิ์
 เส้าเมืองฤทธิวิเศศ ขอส่งเนตรพร้อมแสงญาณ รับผิดชอบเครื่องบูชา อันแต่งมาตั้งเหนือสารดู
 ตระการบันจงกาย เจริญบายโดยสุพจิตร โฆจจำเลยประคิกแกลังมังคม โดยนิยมข้าสุพา ขอดวาย
 คำสาส์นตามท้องสำนวน.

ภาคผนวก ค
 โองการคำนำ

เทวันบรรพตทั้งมวน เลื้อเมืองเรืองยศวิศาร สระน้ำดำเถื่อนราวป่า เมฆลาทานเจ้าสิงสถาน เบื้องใต้คำถึงอัชกา เบื้องบนจนพรหมสุกสิ้น ไกรลาศบรรพตท้าวหล นารายณ์ฤทธิเดชศักดิ์กา ไครเทจขวนกันสังหาร สิทธิศักดิ์อารักษเทวา อาเพศเบญจเงือกใน เปนรูปอสูรณทัญญา คั่นคาบคูดุจเคียวเขี้ยวอ แลปลิ้นปลิ้นตาแสงหัว หลอกหลอนโลดขุ่นมา ให้บุคลูกโหดขึ้นมา อนึ่งผีเสื้อน้ำอยู่สิง ตายโง่โง้งโคงกลางทาง เลื้อขบข้างแหงแรกควาย ไครเทจขวนกันย่ำยี่ ญูเทจขวนกันย่ำยี่ มังกรเงือกน้ำเหรา เขากักรับรอบลวด	ห้วยหนองคลองคกร ทรงเมืองฤทธิราญ สิงขรพฤษา ในสมุทกันกาล พันภพสุธา อัครนิรมุนิน ลีโลทานน อากาศเทวา ออย่าไว้เนิ่นนาน ออย่าสำแดงฤธา พรายน้ำเค็มใหญ่ แยกเขี้ยวเบี้ยวตา ลำต้นพังกอ หนวคเคราพันหัว หุบคือวมอ่า จากหลักคลาศคลา ในถ้ำธารจึง ตายพรายนอนคราง ขวักขวนใจหาย เขากุ่มมุดตี ภูตพรายตัวใหญ่ ฉลามว่ายมา ข้างดำข้างบน	คำนี้รำพึงเลงญาณ หลัดเมืองบันเทืองรักษา ดูหาแลบอทธาร นักทิวารังคะ นาคาวิรุฬแค้นกิน นเรศเรื่องฤทธิพล วิมลพระอิสรา นาเรศเทียวเลงญาณ จงผลาญอย่าหันพริบตา ให้เหนประจักษ์ทันใด รวบริกกระหวัคบาทา คำรามคือถือคอ ตระมันตระมันพังกัว ทองพดุษชดูยก่าฆ่า คำรามในพื้นที่คงคา มฤชาเอาเจ้าเป็นจริง ขวนกันแต่ลาวผีสง่า ตกน้ำแลฆ่าผีตาย แลตายในพื้นที่พิ ให้บุคอย่าหันอึดใจ จรเข้แลปลาโลมา สพรังสพร้อมล้อมตน พิกลให้หลุกบุคผาย
---	--	---

ขึ้นมาหน้าสรวกผีตาย
 ความจริง ครั้นคำรลที่
 ออกแต่กายาฝ่าแฝง
 หายใจเข้าออกสำราญ
 ความจริงอย่าได้หันไหว
 ใครชอบจงอยู่สบาย
 ถ้าโง่จ๋าเลยเท็จสัน
 ผู้เทศน์อุษาวาที
 ขอจางโดยสาครเวททาง
 บางคาบทอดสินจางใน
 บันจบด้วยผู้สุภา
 กระจกการเข้าความคิดมิควร
 ทานท้าวเทเวศ์ทั้งหลาย
 รับเครื่องพลีกรรมเข้าของ
 ผู้จริงบมิได้สงไสย
 เทเวศ์อาเพศเขคขวาง
 ให้มีไชยเส่นหา
 จงตกคำไต่เนระกรร
 อย่าเห็นแสงระวิจันทรา
 เพลงดูทนต์ทุกขเนืองนาน
 ราชด้วยมณณาอาชรรรม
 ครั้นพ้นจากขุมรกา
 อปรภากมีกายพิกล
 เภาชาติเกิดตระกูลหิน
 จงแพ้แก่คนทั้งหลาย
 ภูมาเทวาทักขี

เผือกเศร้าหมองหมาย
 น้ำแยกแตกหนี
 เคชฤทธิแรง
 น้ำแหวกแยกฉาน
 จุมักคิติกโย
 อยามีอันราย
 ไล่ถอยความอัน
 ไปถวายบัคพลี
 มนตรคนเมื่อปาง
 ซอเสียให้ไกล
 เปลี่ยนถ้อยคำคคลา
 แปลงแปรผอนผวน
 ทำกตัญญูวาย
 ผู้เทศน์ปอง
 กล่าวโทษโดยไนย
 ปิศางทั้งปวง
 เพราะรับกะยา
 ยืนได้พุพพันคร
 มัวมีนมนทะกา
 อยาทันพระศรีอารย
 เอาความจริงต้น
 กลับกลายรูปา
 เป็นคนมีคมน
 กายารูปา
 เพราะทานห้ามลาย
 คงคาชลตี

ใจพรันประหวั่นชวนหาย
 อยามีพิโรธสำแดง
 เทเวศ์อพิบาล
 กำลังสละบายหายใจ
 จงไกลถอยมากล้ากกลาย
 ประเพศหลากสักอัน
 วิบัติร้ายราศี
 แก่เทพพฤษณ์ผีสง
 จะแพ้แลให้มิไชย
 ในคำอุทิศสัจจา
 ให้เคลื่อนแลเลื่อนสำนวน
 ประเพศท่าเลศอุบาย
 มิได้พิณตรีตรอง
 ประโยชน์ให้มิไชย
 แลจริงมิได้ดวงสว่าง
 แลหนวงเอาเท็จมายา
 บูชาผู้เท็จอาชรรรม
 นิรันครเสวยทุกขา
 หมกไทม้อยู่ในเนระกาน
 มาโปรคซึ่งเทวสพสรรพ
 ให้แพ้แก่ผู้มณณา
 มาเกิดในชาติทุรชน
 ทการแลอับปัญญา
 เบื้อยพังพิกลพิงมมาย
 เอาจริงเป็นเท็จอัปรี
 คีรีแลถ้ำดูหา

บรรพตคีงขรชารา	ทั่วทุกอาณา	ประเพศอยู่พญาบาล
พึงสารแล้วจงวิจิตรณ	มุงเมือเลงฉนวน	ประเพศโดยสัจจา
ตามจริงตามเท็จเทวา	พร้อมกันรักษา	อย่ามีพิโรธหมนหมอง
คนโคกลาวเท็จโดยปอง	จงทางทั้งของ	บันกาลให้แทนสำคัญ
คำลงจงให้ป่วนนั้น	บุกขึ้นเรวพลัน	อย่าทันทให้ช้ำกลืนใจ
ท่านท้าวเทเวศองค์ใด	ผู้เอาใจใส่	ช่วยจริงข้างเท็จสังหาร
จงได้สมบัติบริวาร	ในชั้นพินาน	พินลยิ่งยิ่งไป
ถ้าภูมอรักษโคใด	จงเสวยสุขใน	ไตรตรีงพินานแดนสวรรค์
สมบัติพิพิทธเนื่องอนันต์	นาเนกมหันต์	มโหรียิ่งโอฬา
ภูคณิพรายนำรักษา	มีใจเมตตา	ประเพศเนนศักดิ์ศรี
ช่วยคุ้มครองรักษาปรานี	ผู้จริงจงมี	ไชยเยศให้มิไชย
ผู้พิภกษาเที่ยงธรรมใน	อย่ามีเพทไทย	วิบัติด้วยฤทธา
ผีสาธภูคพรายรักษา	ผู้นั้นภาซา	ให้พ้นจากยักษ์ผีสาธ
จงได้สมบัติสุราง	คณาปวงนาง	ภิรมยชมทรรษา
ล้วนพ้นจากไทยทุกขา	เคชะศักดิ์คา	นุภาพโดยเป็นธรรม
แล้วเลื่อนเคเคลื่อนครองสรวงสวรรค์	เพราะใจเที่ยงธรรม	ผู้เท็จให้แพ้ปรี
ผู้จริงจงมีไชยศรี	ผู้เท็จกระลี	พิฆาฏ์ด้วยพระคงคา.

ภาคผนวก ง
โครงการ ลุยเพลิง

ข้าพเจ้าผู้เป็นสุภาภะระลาการ
เป็นที่ผ่านนักสะระณัง
ไตรยโลกยมีกมลบันคาล
อันขมมบงคมเทวา
เบื้องบนจนพรหมประกาย
เบื้องหน้าเบื้องหลังซ้ายขวา
ไกรลาศบรรพตเมรุ
อุดรกรโรมรโคทยา
วิคเณศวิบุตรศิวกรรม
ดาวดึงษ์โสฬศพรหมมา
นางอุมาภักควดีโฉมฉาย
ทั้งนางพระศรีโฉมยง
เกล้าล้านเกล้าโกฏไทรศรา
ระวิศศิโสภาษ
ศุกระมินทะเสธาระ
อีกทั้งพระกาลพระศุลี
พระชามลเทพราชฤทธิไกร
วิรุฬภักวิรุฬหกคมหา
ฤาษีสิทธิพิทยาธรคณชรภ
บริรักษ์ห้าพรพระวะษา
พระชนนีคิงคาสมุทสาย
สัตว์ร้ายเป็ยนคนบาปี
ผู้ใดกล่าวเท็จมารสา

ขอถวายสัจจาทิศถาน
มัวโมหกำบัง
หลุมหลงเป็นพาล
อารักษมหา
เบื้องต่ำลงไป
ญมพฤษเทวา
ปรากฏในญ
บุพวิเทหา
เทพญมสบสรรพ
ผู้เรืองฤทธา
พระลักษมีเพริศพราย
อาภรณ์ชำระค
ท้าวทศกรรฐา
เสด็จในอากาษ
ราหูเกตุเคราะห์
พระชตุคามี
ชรรมีราชประกาย
ชทรฐราชา
เทवासพสรรพ
มณีเมฆลา
สิทธิฤทธิบรยาย
โนพื้นบัคพี
จงประจักษ์แก่ตา

อันพุททงชรรมมังสังฆัง
ขอพระเจ้าจงปรากฏหาร
เอาเท็จมากกล่าวมารสา
มहिทธิฤทธิเกรียงไกร
พิภพทั่ววนาคา
อากาศจงเลงแลดู
สี่ทวีปมีต้นบูรพา
สาทุกลมพูนันต
จุฑุมหาราชิกา
อีกทั้งพระอิศวรพระนารายณ์
อันเป็นภริยาแห่งองค์
อลิงกผู้ฝ่ายซ้ายขวา
อันเรืองฤทธิอำนาจ
อังคารพุทชีวะ
จุฑุโลกโลกีย์
พระรามเทพชาญไชย
กฤษณะราชา
แลกรุงภาสิฤทธิชัยัน
พระองค์ศรีสฝากลาคนา
อีกทั้งพระพิรุณพระพาย
อันเป็นพำนักนี้โลกี
อันมีทุกทุมานานา
ส้านพันเอินหวั่นไหว

หนึ่งพองสองเกล้าทักใจ
 พระเพลิงเรียงฤทธิแสงศรี
 พระเพลิงเรียงฤทธิอันกอง
 ขอจงทานท้าวเทวา
 ขอพระพิรุณเจ้าบันกาล
 คำกินอยู่บนเวหา
 เทวาท่านผู้สิทธิศักดิ์
 เทวาภูมิพฤษะบันเทือง
 ขอเชิญมาช่วยตัดความ
 ข้าขอถวายเครื่องพลีกรรม
 เครื่องบวคฆุรศระการ
 ขอถวายแก่ท้าวเทวา
 แม่น้อยเครื่องสุพล
 อย่าได้คิดนิมนทา
 แม่นสัตว์ร้ายมีก้าม
 แม่นว่าเข้าในอัคคี
 ให้ใหม่พุงพองอย่านาน
 ขอจงทานท้าวเทวา
 ขอแต่อย่าให้สิ้นสุคปราญ

คะคร้ามครวไภย
 เข้าในอัคคี
 ให้ใหม่พุงพอง
 เทเวศมหา
 เทเวศคราญ
 เหนทั่วทิศศา
 เทวาอารักษ์
 รู้จักชื่อเมือง
 จึ่งเท็จให้ตาม
 ส้มหวานมีพรหม
 นานาฉลาหาร
 จงได้เมตตา
 อย่าได้จินต
 อย่าจงโทษา
 อย่าได้กระทำ
 ผู้เทจ้อปรี
 ถ้อยคำเกี่ยวพาล
 อารักษ์มหา
 ขอพระปราฏิหาร

แลแสงพระเพลิงรัศมี
 ขอให้สำแดงพุงพอง
 ให้เห็นประจักษ์แก่ตา
 จงเร่งมาชำระสังหาร
 ผู้เป็นพระอัครชายา
 พระไพโรเจ้าป่าชัยเกษ
 คือองค์พระเสด็จเมือง
 บางคาบมิรู้จักนาม
 ประเพทแต่เพียงธรรม
 พังด้วยแลออยพร้าวศาล
 อันโทษจำเลยแต่งมา
 การุณาพุกคน
 แลรับแต่ตามมีมา
 แลสิ่งอันร้ายอย่าทำ
 วิบัติจึงได้ปราณี
 พระเพลิงจึ่งเร่งสังหาร
 เอาเทจมากล่าวมุสา
 จงเร่งมาอย่าช้านาน
 ให้เห็นประจักษ์แก่ตาโลกยทั้งหลายเกิด.